

нидима за Цариград који ће приспети у њихове кадилуке да изаберу децу за јаничаре; кадџе ће имати да пазе да се у вези с купљењем ником не чини зулум и неправда, да се ништа не узима и не граби, да се рајинска насеља не пљачкају и да се у исто село не долази двапут.¹⁸

О отимању мушке деце у Пријепољској кази 1580 године прича један турски архивски докуменат.¹⁹

Последњи податак о девширми у државним књигама Републике св. Влаха носи датум од другог августа 1623. Тога дана је дато уздарје од 80 дуката чорбаџији који је послан из Цариграда да одабере дечаке за војску, а који је упутио дар у Дубровник.²⁰ Тридесет година доцније, 1656 године, укинута је установа данка у крви.

Док су за Херцеговину, Босну, делове Србије и Македонију нађени дубровачки и други подаци који говоре о јудођењу мушког подмлатка за јаничаре, за Црну Гору нема вести о девширми ни у Дубровачком ни у Которском архиву, а о томе ништа не говори ни Марино Санудо, иначе са Приморја добро обавештен о приликама преко Ловћена. Овај недостатак документације не би још био доказ да млади Црногорци нису постајали јаничари и спахије, будући да је укупан број архивских података о Црној Гори XVI века незнатан; у вези с тим ваља запазити да ни помена о крвавом данку у Србији скоро нема. Ипак, сматрамо да можемо претпоставити да се у Црној Гори XVI столећа нису купили младића за потребе турске државе. Кад се буду изнели подаци, и турски и дубровачки, ако већ вести Марина Сануда о томе не говоре, видеће се да је Црна Гора током већег дела XVI века била, због сталног узнемиравања, под оружјем, те ће тада предња претпоставка деловати сасвим реално.

Б. Храбак

ПОВОД И ПОСЉЕДИЦЕ ЈЕДНЕ ПОСЛАНИЦЕ ВЛАДИКЕ САВЕ ПРАВОСЛАВЦИМА У КОТОРУ

Дана 4 октобра 1764 године владика Сава упућује својим вјерницима у Котору сљедећу посланицу:¹

„Сава, по милости божјој митрополит скендериски и црногорски, многопоштованој и познатој господи туторима и свој господи хришћанској, старима и младима, парохије св. Луке

¹⁸ Д. Шопова, Македонија во XVI и XVII век, Скопје, Институт на национална историја, 1955, стр. 35—37. Бугарска збирка турских докумената (Панчо Доревъ, Документи изъ турскиѣ държавни архиви, часть I, София, БАН, 1940) нема података о девширми.

¹⁹ I. N. Uzunçarşılı, нав. д., стр. 21, бел. 2.

²⁰ DAD, Cons, Rog. LXXXVIII, 194.

Државни архив у Котору, У. П. 287/XCIV.

у Котору и изван Котора који се налазе у Доброти, Прчању и Кавчу, мир божји и благослов божји за свагда.

Кад смо прошле године били у Котору да се поклонимо пресвијетлом и преузвишеном господину ванредном провидуру да бисмо примили његове наредбе, он нас је примио са добротом и раставио се од нас као прави господар, колико од мене толико и од владике Василија.

Том приликом татори и старјешине цркве св. Луке, наши синови, замолише мене и владика Василија да примимо Вука, сина Андрије Перовића, и да га припремимо за попа и да га затим запопимо, и ми двојица смо га споразумно примили и препоручили смо га исповједнику Руфиму да га упутити и научити свештеничком позиву, што је овај радо прихватио, предано настојећи око њега. Нама су Вука Петровића много препоручивали господин капетан Андрија Вучетић и Лазар Свјетлоћа и други часни хришћани, и они су нас молили да га запопимо и ми га запописмо по препоруци његовог исповједника Руфима а на основу правог закона светих опостола и светих отаца. Сада, међутим, неки његови ранији заговарачи ђаволским сплеткама износе против њега извјесне ствари и лажи, али ако то одговара истини, зашто су нам га његови сродници упутили да га припремамо за попа, зашто су се они са нама играли? — Владика Василије га учини ђаконом а ја га запопих, и ми смо браћа. Не знам из којих се разлога сада тај човјек грди иза његових леђа. О тим грдњама ја сам му као прави пастир отворено говорио, да би се, уколико те грдње нијесу лаж, зауставио у свом злом дјеловању; сем тога говорио сам му да гледа свој посао и да не осуђује друге да не би сам био осуђен и избачен из цркве светог Луке. И у здравље мог преведрог дужда и поп Никола и поп Вуко су поданици Млетачке Републике, и мени су подједнако драги. А сада обојици наређујем, као својим синовима у Христу, да у Котору и околини Котора подијеле дужности пароха и да награду од вјерника за свој труд дијеле попола, као браћа, све док то Бог буде одредио. И ви два попа живите у љубави и поштовању и будите вјерни преведром дужду, а нама владикама да сте потчињени и послушни, и поучавајте хришћане да вас Бог не би казнио, и немојте бити смутљивци јер ћете нам досадити. Бог вам био у помоћи.

Владика Сава на вашу службу — писах властитом руком“.

Адреса на полеђини: „Многопоштованим и честитим старјешинама и таторима и свој господи хришћанској у Котору и околини Котора, припадницима парохије св. Луке у Котору“.

Више него сама посланица — која би се једино неукусношћу свог садржаја, намијењеног тако широкој јавности, могла издвајати од многих других сличних посланица — занимаће нас њен повод и њене посљедице.

До састављања ове посланице дошло је због жеље неких которских православца да се Вуко Петровић, трговац у Котору,

послије једне врло кратке припреме постави за помоћника пароха цркве св. Луке и због негодовања татора исте цркве том постављењу. Владика Сава, склон Вуку Петровићу, са којим је био и родбински везан, да би сломио отпор татора и ставио их пред готов чин, одлучује да јавно објави своју одлуку и тако срећно ријешити ствар у складу са жељама првих а и својим.

Још прије ове посланице Вуко Петровић је последије свега три мјесеца припрема био упућен у Котор као помоћник пароха св. Луке, али изгледа да он није успио да задовољи ни пароха Николу Давидовића ни црквене таторе, који су вјероватно хтјели да га се ријеше, и поред тога што су баш неки од самих татора својевремено молили владику Саву да га припрема за свештеника. Иако се јурисдикција црногорског митрополита протезала и на Боку Которску, ипак митрополит није имао пуњу слободу одлучивања у свим црквеним питањима; тако је ванредни провидур могао да не да своју сагласност кад се радило о постављењу свештеника на његовој територији, те владика Сава, рачунајући да би незадовољни татори могли ићи тим путем, да би отклонили непожељног свештеника, рјешава се да их предухитри поменутом посланицом, чије одредбе, кад би већ добиле обиљежје јавности, сам ванредни провидур вјероватно не би желио поништити из обзира према владици Сави.

У вези са новим попом Петровићем у Котору су се створила два табора: један за а други против; међу онима који су се за њега нарочито залагали били су његови рођаци, и то златар Мато Липовац, његов брат Стијепо, Јово Драшковић, кројач, Буро Драшко, Михаил Матковић, трговац, Јово Стјепанов, папучар, Нико Стјепанов, папучар, од којих је Матковић био нећак владике Саве. Мато Липовац, Михаил Матковић и Вуко Петровић почетком октобра налазе се код владике Саве, од кога том приликом добију већ више пута помињану посланицу, с тим да је предаду таторима како би се она за вријеме летургије прочитала. Прве наредне недјеље, баш за вријеме летургије, — у вршењу које је поред пароха Давидовића и попа Доротеја Васмило, који се случајно налазио у Котору, учествовао и већ запопљени Вуко Петровић — Мато Липовац предаде татору Јовану Милошевићу запечаћену посланицу, са захтјевом да се она одмах, још прије свршетка летургије, прочита. Милојевић је предаде другом татору, Андрији Вучетићу, капетану у млетачкој војсци, а овај, предосјећајући шта би она могла садржавати, одложи је на католички олтар,² у намјери да је касније прочита

² Црква св. Луке, која је саграђена још 1195 године као задужбина Марка Казафранка и његове жене Боне, предата је 1657 године на употребу которском православном становништву (види И. Стјепчевић: Катедрала светог Трипуна, Сплит 1938, стр. 58), те тако од католичке постаде православна црква. У њој су извршене тада потребне измјене, нарочито у главном олтару; побочни олтар, међутим, за извјесно вријеме остао је нетакнут, те је вјероватно и даље служио за повремене римокатоличке обреде. Данас тог олтара нема.

и да се посавјетује са осталим таторима, тј. са већ поменутиим Милошевићем, Лазаром Свјетлоћом и Вуком Дабовим, артиљериским поручником, како би заједнички донијели одлуку о њеном објављивању, уколико њен садржај буде дозволио да буде објављена. Одлажући посланицу, Вучетић је казао узрујаном Липовцу да ће се владицино писмо касније отворити и евентуално прочитати, али тек пошто буду из цркве изишли странци и жене. Мато Липовац, схвативши у чему је ствар и рачунајући да татори, када буду сазнали за садржај посланице, ову неће прочитати, зграби је и псујући таторе и пријетећи им изађе из цркве, а за њим његов брат Стијепо, Јово Драшкичевић, Ђуро Драшко, Михаил Матковић, Јово Стјепанов и Нико Стјепанов. Њихов излазак из цркве, и њихове псовке, изазвали су, како су то касније на суду изјавили свједоци, општи скандал. Вучетић је хтио да одмах за њима изиђе и да их „похвата“, али га је задржао потпуковник Мајина, који се налазио у његовој близини. Пријетње и псовке Липовца и дружине наставиле су се и пред црквом, гдје је настала велика гужва повећана и од народа који је напуштао цркву, тако да је ађутант ванредног провидура, који се налазио у провидуровој резиденцији, баш прекопута цркве св. Луке, наредио стражарима да интервенишу. Кад су стражари притрчали, изазивачи нереди повадише мачеве и кубуре; тада је пало неколико удараца мачем и чула су се неколика пуцња, али није било жртава ни тежих повреда. Послије краткотрајне борбе са стражарима, Липовац и његови другови дадоше се у бјекство. Стражари су успјели да само тројицу ухвате, и то: Јова Драшкичевића, Јова Стјепанова и Михаила Матковића, које одмах затворише и оковаше у ланце. Остали побјегоше из града и дуго су се крили по околини.

Сјутрадан по овом догађају почео је процес саслушавањем свједока у канцеларији ванредног провидура Петра Емо, који је у својој надлежности имао и судски криминални поступак. Сазнавши преко изјава свједока да је повод за изгреде у цркви и испод ње владицино писмо, ванредни провидур је нарочито настојао да сазна за његов садржај, до којег ће доћи тек при крају процеса. Поред свих татора, тројице затворених изазивача изгреда, стражара и многих других свједока, саслушан је и поп Никола Давидовић. Он је изјавио да су Липовац и дружина у залагању за свог штићеника и сродника били спремни да почине и крупне злочине; тако су били ријешили да га њега убију, сматрајући да им смета, о чему је био упозорен од једне калуђерице, те се због тога у посљедње вријеме чувао, тако да је одбијао позиве вјерника за обреде по кућама. Ову изјаву попа Давидовића потврдила је на саслушању калуђерица Јованка Средановић из Цеклина, настањена у Котору код Лазара Свјетлоће. Поред многобројних других саслушања, обављено је 28 новембра и саслушање млетачког потпуковника Мајине, који је био директно потчињен врховном заповједнику Јадранског Мора, од

кога је ванредни провидур писменим актом затражио да му га упути у сврху саслушања. Мајина је на саслушању изјавио да је, као православца, присуствовао летургији онога дана када је изазван скандал у цркви св. Луке; осталим својим изјавама није изнио неку нову појединост.

Мада су сви тудори, као и парох Давидовић, на крају својих саслушања тражили да се кривци примјерно казне, дана 30 новембра упућују претставку ванредном провидуру у којој га моле да обустави процес и да опрости кривцима као што су им и они опростили.

Трећег децембра ванредни провидур на основу претставке тудора доноси одлуку да се обустави процес против Липовца и дружине, али „примјера ради како би се убудуће немирни духови уздржавали“ кажњава кривце да заједнички плате 12 цекина, од којих ће 6 ићи у корист цркве св. Луке а осталих 6 у корист ванбрачне дјеце которског находишта. Кривци су се још прије ове провидурове одлуке вратили у Котор, јер им је ванредни провидур уз извјесне новчане гаранције обећао да их неће хапсити до окончања процеса. Ми, међутим, сматрамо да су прије враћања у Котор сазнали да ће пресуда бити врло блага.

Новчана казна је била плаћена још истог дана. Шест цекина за цркву св. Луке примио је парох Давидовић, оставивши у провидуровој канцеларији признаницу на италијанском језику млетачког дијалекта писану ћирилским писмом, што је свакако врло риједак, ако не и јединствен случај. Зато је и доносимо:

„А ди дето ио рецевуто ио шотошкрито цекини 6 дала канцелариа де шоо целица (eccellenza — С. М.) провидор штраорднарио е квешти пер пашарли и(н) ман дели атовали прокарагори а бенефицио дела чеха медежима. Ин феде ди ке, ецетера.

Ио до(н) Николо Давидовић, паруро афермо“

Ова признаница, писана, иако прије Вука, нашим чистим фонетским писмом, могла би да за једно можда и не тако далеко вријеме — када буде потпуно ишчезао венецијански дијалекат, који је већ давно почео да бива потискиван тосканским — сачува, истина сасвим фрагментарно, венецијански изговор много старијег датума од оног што ће га за будућност сачувати магнетофонска вrpца.

Посланица владике Саве била је свакако један неопортуни акт, који је не само довео до познатих нам неугодних посљедица него и до умањивања угледа овог црногорског митрополита у Боки Которској, тим прије што у њој има непотистичког карактера, који се сусреће и у другим његовим одлукама, па и у оној којом је за свог наслједника одредио неспособног владика Арсенија Пламенца.

У овој посланици карактеристично је и то да владика Сава, рачунајући на негодовање црквених татора, а вјероватно и већине вјерника, предајући посланицу, каже Матковићу да, уколико татори не би пристали да се његова посланица чита у цркви, тојест да се тим путем његова одлука спроведе у дјело, нека је однесе ванредном провидуру, сматрајући да ће овај одобрити Петровићево постављење. Владика Сава је могао рачунати на склоност ванредног провидура пошто је са њим одржавао врло добре односе. У исто тако добрим односима био је владика и са которским бискупом, што се види из саслушања Михаила Матковића, који је изјавио да му је владика Сава, предајући му посланицу, био рекао да ће, уколико буде требало, писати не само ванредном провидуру већ и которском бискупу, кога је том приликом по њему поздравио.

Не знамо шта је последице процеса било са попом Вуком Петровићем, али претпостављамо да је посредовањем ванредног провидура, а можда и которског бискупа, владика Сава наметнуо свог штићеника и сродника которским православцима; штавише, и одустајање од тужбе татора цркве св. Луке против которских заговарача попа Петровића сматрамо да је, уз концесију једне незнатне казне, усплиједило по наговору ванредног провидура, који је, можда, и за то био замољен од самог владике Саве.³

Сл. Мијушковић

³ Државни архив у Котору У. П. 285—335/ХСIV.